

جایگاه حیا در سبک زندگی توحیدی

فاطمه کفیل الناس^۱

چکیده

حیا، به عنوان یکی از برجسته‌ترین فضایل اخلاقی، نقش بنیادینی در شکل‌گیری و هدایت سبک زندگی توحیدی ایفا می‌کند. سبک زندگی توحیدی، زندگی‌ای است که در آن همه شئون فردی، اجتماعی و خانوادگی بر مبنای باور به خداوند به آموزه‌های الهی سامان می‌یابد. در این مقاله، جایگاه و کارکرد حیا در سه بُعد اصلی سبک زندگی توحیدی بررسی می‌شود. در بخش نخست، حیا در زندگی فردی بررسی شده و نشان داده می‌شود که حیا در برابر خداوند موجب مراقبت در رفتار و ترک گناه می‌گردد. همچنین، حیا از خود به منزله حفظ کرامت انسانی و خودشناسی معرفی می‌شود و نقش آن در تزکیه نفس و خودسازی مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در بخش دوم، به بُعد اجتماعی حیا پرداخته شده و بیان می‌شود که حیا ضامن بقاء اخلاق اجتماعی و موجب رعایت حرمت‌ها و تقویت آداب در جامعه است. حیا، با تأثیرگذاری بر گفتار و رفتار، به شکل‌گیری فرهنگ عفاف و اصلاح روابط اجتماعی مدد می‌رساند. در بخش سوم، جایگاه حیا در نهاد خانواده بررسی شده و حیا به عنوان عامل تعادل در روابط همسران، اساس تربیت فرزندان و تنظیم‌کننده تعاملات درون خانوادگی تحلیل می‌گردد. در مجموع، حیا رکن اساسی در تحقق سبک زندگی توحیدی است که انسان را در مسیر رشد، اعتدال و تعالی قرار می‌دهد.

کلید واژه: اخلاق اجتماعی، حیا، زندگی توحیدی، کرامت انسانی.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه حضرت زینب سلام الله علیها، یزد.

«حیا» یکی از فضایل برجسته اخلاقی است که در متون دینی به‌ویژه در قرآن کریم و روایات معصومان علیهم‌السلام جایگاهی ویژه دارد. این صفت در فرهنگ اسلامی نه تنها یک ویژگی فردی، بلکه عنصری تأثیرگذار در نظام اجتماعی و خانوادگی به شمار می‌رود. در اندیشه توحیدی، که محور آن شناخت و بندگی خداوند است، حیا مفهومی عمیق‌تر از شرم عرفی یا خجالت اجتماعی می‌یابد و به عنوان یکی از مظاهر معرفت الهی و ملاک‌های رشد معنوی و اخلاقی انسان معرفی می‌شود. با وجود اهمیت حیا در معارف اسلامی، تحولات فرهنگی و اجتماعی عصر حاضر سبب کمرنگ شدن این فضیلت در سبک زندگی بسیاری از افراد شده است. تغییر در الگوهای رفتاری، گسترش فرهنگ برهنگی، فردگرایی افراطی و رسانه‌های نوظهور موجب شده‌اند که حیا در ساحت‌های مختلف زندگی فردی، اجتماعی و خانوادگی مورد غفلت قرار گیرد. در چنین شرایطی، بازشناسی جایگاه و نقش حیا از منظر توحیدی، ضرورتی جدی برای احیای سبک زندگی اسلامی به شمار می‌رود. این پژوهش بر آن است تا با رویکردی تحلیلی، جایگاه و کارکرد حیا را در سه حوزه اساسی زندگی انسان یعنی زندگی فردی، اجتماعی و خانوادگی بررسی کند. در این مسیر، تلاش می‌شود با تکیه بر منابع اصیل اسلامی، از جمله قرآن و سنت معصومان علیهم‌السلام، ابعاد مختلف حیا تبیین و نسبت آن با مفاهیمی چون کرامت انسانی، تزکیه نفس، اخلاق اجتماعی و سلامت خانواده روشن شود. بدین ترتیب، مقاله حاضر درصدد پاسخ به این سؤال اصلی است که: «حیا در منظومه سبک زندگی توحیدی چه جایگاهی دارد و چگونه می‌تواند به عنوان عامل تعالی فردی و اصلاح اجتماعی و خانوادگی ایفای نقش کند؟»

مفهوم حیا به عنوان یکی از ارزش‌های بنیادین اخلاق اسلامی همواره مورد توجه متفکران دینی، علمای اخلاق و پژوهشگران معاصر بوده است. حیا نه تنها به عنوان یک فضیلت فردی، بلکه به عنوان مؤلفه‌ای مؤثر در ابعاد گوناگون زندگی انسانی، اعم از فردی، اجتماعی و خانوادگی، مطرح شده و ارتباط آن با ایمان، تقوا، عفاف و سبک زندگی توحیدی در منابع دینی و علمی مورد بررسی قرار گرفته است. در کتاب «المیزان فی تفسیر القرآن»، علامه طباطبایی حیا را جلوه‌ای از فطرت پاک انسانی و حاصل حضور قلب در برابر عظمت خداوند دانسته و تأکید می‌کند که حیا در برابر خداوند، ریشه در معرفت و ایمان به حضور دائمی او دارد. این دیدگاه در آثار تفسیری و اخلاقی دیگر نیز تأیید شده است. در نهج‌البلاغه نیز، امام علی (ع) حیا را یکی از دو ستون اصلی ایمان معرفی می‌کند که نشان‌دهنده پیوند بنیادین حیا با توحید و ایمان است. در سطح تحقیقات معاصر، پژوهش‌هایی با موضوعات مرتبط انجام گرفته است. ذوالفقاری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «نقش حیا در تربیت اخلاقی از منظر قرآن و روایات» به بررسی نقش تربیتی حیا پرداخته و نشان داده است که حیا با مهار

قوای نفسانی و جهت‌دهی به رفتار، از ارکان مهم تربیت اخلاقی اسلامی است. وی تأکید می‌کند که حیا نه تنها یک حالت روانی، بلکه عامل جهت‌دهنده به سبک زندگی فردی و اجتماعی است. حسینی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل نقش حیا در ساختار اخلاق اجتماعی» به نقش حیا در تعاملات اجتماعی پرداخته و بیان می‌کنند که حیا از عوامل بازدارنده فساد اجتماعی و تسهیل‌گر روابط سالم انسانی در جامعه توحیدی است. در این مقاله، حیا به عنوان عنصری مؤثر در نظام‌سازی اخلاقی معرفی شده که مانع از شکسته شدن مرزهای اخلاقی در روابط اجتماعی می‌شود. همچنین در کتاب «جایگاه حیا در نظام تربیتی اسلام» نوشته رضوی (۱۳۹۴)، نقش حیا در خانواده و تربیت فرزندان بررسی شده و نویسنده با استفاده از آیات و روایات متعدد، نشان می‌دهد که حیا نقش کلیدی در حفظ حرمت‌ها، استحکام روابط زن و شوهر و انتقال ارزش‌ها به فرزندان دارد. رضوی بر این نکته تأکید دارد که خانواده، مهم‌ترین محیط نهادینه‌سازی حیا به عنوان یک خصلت دینی است. در برخی پایان‌نامه‌ها نیز به این موضوع پرداخته شده است. برای مثال، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی تطبیقی حیا در اسلام و روان‌شناسی» نوشته مهدوی‌کیا (۱۳۹۸)، حیا در دو حوزه روان‌شناسی و آموزه‌های اسلامی تحلیل شده است. این پژوهش حیا را عاملی برای کاهش اضطراب، کنترل غرایز و تقویت عزت نفس معرفی می‌کند و نقش آن را در حفظ کرامت فردی و انسجام خانوادگی بررسی می‌کند. جمع‌بندی مطالعات فوق نشان می‌دهد که هرچند پژوهش‌هایی در رابطه با حیا و نقش آن در ابعاد تربیتی، روانی و اجتماعی انجام شده است، اما بررسی جامع و منظمی از جایگاه حیا در سبک زندگی توحیدی با تأکید بر ابعاد سه‌گانه فردی، اجتماعی و خانوادگی در غالب آنچه در این مقاله دنبال می‌شود، کمتر مورد توجه واقع شده است. بنابراین، این مقاله با رویکردی جدید در پی آن است که جایگاه حیا را به عنوان یک مؤلفه هویتی سبک زندگی توحیدی، با بهره‌گیری از منابع دینی و پژوهش‌های معاصر بررسی و تبیین نماید. هدف این پژوهش، تبیین نقش و جایگاه والای حیا به عنوان یکی از اصول بنیادین اخلاق اسلامی در (سبک زندگی توحیدی) است. مقاله حاضر با تحلیل سه بُعد اصلی زندگی انسان یعنی فردی، اجتماعی و خانوادگی می‌کوشد نشان دهد که چگونه حیا، با ریشه‌داشتن در بینش توحیدی، به عنوان عامل بازدارنده از گناه، تقویت‌کننده کرامت انسانی، ارتقاءدهنده روابط انسانی و بستر ساز تعالی معنوی، می‌تواند راه‌گشای شکل‌گیری یک جامعه‌ی متعالی و انسان‌ساز باشد.

هدف نهایی آن است که از طریق شناخت علمی و مبتنی بر متون دینی، حیا را نه صرفاً به عنوان یک خصلت فردی، بلکه به عنوان *نظام‌ساز سبک زندگی اسلامی* معرفی نماید. با توجه به چالش‌های فرهنگی، اخلاقی و هویتی جوامع اسلامی در عصر حاضر و گسترش بی‌حیایی در اشکال مختلف آن (اعم از گفتار، رفتار، پوشش و روابط)، بازخوانی و بازتعریف مفاهیم بنیادین اخلاق اسلامی به‌ویژه *حیا*، ضرورتی انکارناپذیر

است. در سبک زندگی مدرن، بسیاری از مرزهای اخلاقی رنگ باخته و کرامت انسانی در معرض تهدید قرار گرفته است. در این میان، حیا می‌تواند به عنوان سدی محکم در برابر سقوط اخلاقی و فروپاشی اجتماعی عمل کند. همچنین بررسی ابعاد مختلف حیا در زندگی فردی، اجتماعی و خانوادگی، به بازتولید گفتمان اخلاقی بر پایه‌ی معارف توحیدی کمک خواهد کرد؛ گفتمانی که جامعه امروز بیش از پیش به آن نیازمند است. از این رو، این مقاله تلاش می‌کند با تکیه بر منابع دینی و تحلیل عقلانی، راهکارهایی عملی برای احیای حیا در عرصه‌های مختلف زندگی ارائه دهد.

الف) جایگاه حیا در زندگی فردی

حیا به عنوان یکی از مهم‌ترین صفات اخلاقی در زندگی فردی انسان، نقشی اساسی در شکل‌گیری و حفظ کرامت و شخصیت او ایفا می‌کند. در سبک زندگی توحیدی، حیا نخستین و بارزترین جلوه خود را در برابر خداوند نشان می‌دهد. از سوی دیگر، حیا نسبت به خود و حفظ کرامت انسانی، مانع از انجام رفتارهای زشت و دور از شأن انسان می‌گردد و باعث می‌شود فرد در برابر خود و دیگران مسئولانه و با احترام رفتار کند. این فضیلت، پاسداری از شأن و حرمت نفس را تضمین می‌کند و باعث می‌شود فرد از لغزش‌های اخلاقی که به خدشه‌دار شدن شخصیت و روح او می‌انجامد، دوری نماید. علاوه بر این، حیا به عنوان یکی از عوامل مهم در فرآیند تزکیه نفس و خودسازی مطرح است. بنابراین، حیا در زندگی فردی، عامل اساسی در ارتقای معنویت، حفظ کرامت و تحقق یک سبک زندگی سالم و متعالی است که ریشه در توحید و بندگی خداوند دارد.

۱. حیا در برابر خداوند

خداوند، سزاوارترین ناظر بایسته شرم و حیا از وی، هنگام گناه است. «وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا» و از کسانی که به خود خیانت می‌کنند دفاع مکن؛ زیرا خدا هر کس را که خیانت پیشه و گناه کار است دوست ندارد. و همچنین آیه بعد «يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا» [خیانت پیشگان خود را] از مردم پنهان می‌دارند، و [نمی‌توانند] از خدا پنهان نمایند، و خدا با آنان بود آن گاه که در جلسه مخفی شبانه، درباره طرح و نقشه و سخنی که خدا به آن رضایت نداشت، چاره اندیشی می‌کردند و خدا همواره به آنچه انجام می‌دهند، احاطه دارد. « (نساء، ۱۰۷ و ۱۰۸)

حیا یکی از مهم‌ترین فضایل اخلاقی است که در سبک زندگی توحیدی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در دیدگاه توحیدی، حیا ریشه در رابطه‌ی انسان با خداوند دارد و اصلی‌ترین جلوه‌های آن در برابر ذات اقدس الهی متجلی می‌شود. این نوع حیا فراتر از یک واکنش اجتماعی یا فردی است و نوعی خضوع، ادب و پرهیز از انجام هر عملی است که موجب خشم یا نارضایتی خدا گردد. از این رو، می‌توان گفت که حیا در برابر خداوند، اساس و زیربنای تمامی رفتارهای اخلاقی انسان موحد محسوب می‌شود.

در قرآن کریم، مفهوم حیا به طور مستقیم یا غیرمستقیم به کرات مطرح شده است که نشان از اهمیت آن دارد. خداوند متعال در آیات متعددی مؤمنان را به حیا نسبت به خود فراخوانده و این صفت را نشانه تقوا معرفی کرده است. به عنوان نمونه، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «الحیاء لا یأتی إلّا بخیر؛ از حیا جز نیکی نمی‌آید.» (نهج الفصاحه، ح ۱۴۲۷) و این نیکی و خیر، در نگاه توحیدی، به معنای تطابق رفتار انسانی با خواست خداوند است. همچنین در آیات دیگر مانند «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ؛ خشوع در نماز به مثابه نوعی حیا در برابر خدا معرفی شده است.» (مؤمنون، ۱)

حیا در برابر خداوند، در واقع نوعی بازتاب شناخت توحیدی انسان نسبت به عظمت و جلال الهی است. انسان مؤمن با درک عمیق از حضور خدا در همه حالات و عرصه‌های زندگی، خود را همیشه در معرض نظر و قضاوت الهی می‌بیند و از این رو، در اعمال و گفتار خود مراقب است. این مراقبت نه به جهت ترس صرف بلکه بر پایه عشقی عمیق و احترام بی‌کران به خداوند است که از آن به عنوان حیا یاد می‌شود. امام علی علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: «الحیا من الإیمان؛ یعنی «حیا از ایمان است.» (نهج البلاغه، حکمت ۳۵) که نشان می‌دهد این فضیلت اخلاقی رابطه‌ای تنگاتنگ با ایمان و توحید دارد.

از منظر عرفان اسلامی، حیا در برابر خداوند مقدمه‌ای برای خودسازی و تهذیب نفس است. هنگامی که انسان به خداوند حیا داشته باشد، از ارتکاب گناه و زشتی‌ها اجتناب می‌کند و این خود باعث رشد معنوی و کمال انسانی می‌شود. ابن عربی در کتاب «فصوص الحکم» حیا را یکی از موانع اصلی سقوط انسان در گناه معرفی کرده است که مانع از نزدیکی به رذایل اخلاقی می‌شود. همچنین علامه طباطبایی در تفسیر المیزان به تبیین جایگاه حیا در مسیر تقرب به خدا پرداخته و آن را عاملی می‌داند که انسان را به تقوا و دوری از معاصی سوق می‌دهد (طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۶، ص ۳۴).

از دیدگاه روانشناسی دینی، حیا در برابر خداوند به عنوان یک مکانیسم درونی بازدارنده عمل می‌کند که باعث می‌شود فرد در موقعیت‌های مختلف، از انجام رفتارهای ناپسند خودداری کند. این مکانیسم بر پایه باورهای عمیق مذهبی استوار است و موجب ایجاد حس مسئولیت‌پذیری نسبت به اعمال فرد می‌گردد. پژوهش‌های

حیا در تعاملات خانوادگی به معنای رعایت حرمت‌ها، مرزهای اخلاقی و حفظ کرامت انسانی است. این ویژگی باعث می‌شود که اعضای خانواده در مواجهه با یکدیگر، دقت نظر و حساسیت خاصی نسبت به کلمات، رفتار و حرکات خود داشته باشند و از هرگونه عملی که موجب رنجش، تحقیر یا بی‌احترامی به دیگران شود، پرهیز کنند. به تعبیر استاد مطهری، حیا سرچشمه عزت نفس و احترام متقابل در روابط انسانی است و نبود آن، به فروپاشی بنیادهای ارتباطی در خانواده منجر می‌شود (مطهری، ۱۳۷۶، ص. ۱۰۲). بدین ترتیب، حیا به مثابه یک عامل روانی و اخلاقی، باعث می‌شود اعضای خانواده با رعایت حرمت‌های متقابل، از سوء تفاهم‌ها و برخوردهای تنش‌زا جلوگیری کنند و فضای گرم و صمیمانه‌ای را ایجاد نمایند.

در سبک زندگی توحیدی، حیا نه تنها محدود به روابط بین زوجین نیست بلکه در تعاملات میان فرزندان، والدین و سایر اعضای خانواده نیز نمود بارزی دارد. برای مثال، فرزندان با داشتن حس حیا نسبت به والدین، به طور طبیعی از گفتار و رفتارهایی که موجب ناراحتی والدین شود خودداری می‌کنند. همچنین، والدین با رعایت حیا در نحوه تربیت و برخورد با فرزندان، زمینه رشد اخلاقی و عاطفی آنان را فراهم می‌آورند. روان‌شناسان و پژوهشگران اخلاق خانواده نیز معتقدند که حیا در خانواده باعث تقویت حس مسئولیت‌پذیری و خودکنترلی در اعضا می‌شود و از بروز رفتارهای پرخاشگرانه و بی‌ادبانه جلوگیری می‌کند (رضایی، ۱۳۹۳، ص. ۱۷۸).

از دیدگاه دین اسلام، خانواده به مثابه جامعه کوچکی است که تمامی آموزه‌های اخلاقی در آن تجلی می‌یابد و حیا یکی از مهم‌ترین ویژگی‌هایی است که باید در روابط خانوادگی حاکم باشد. قرآن کریم بارها بر اهمیت حفظ حرمت‌ها و احترام متقابل میان اعضای خانواده تأکید کرده است. در آیه شریفه «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» (اسراء، ۲۳) توصیه شده که احترام و نیکی به والدین از مصادیق بارز حیا و حفظ کرامت انسانی است که در نهایت به آرامش و تعادل روابط خانوادگی منجر می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۲۰، ص. ۲۵۳).

حیا در تعاملات خانوادگی باعث می‌شود اعضا در بیان نظرات و انتقادات خود، مراعات حال یکدیگر را داشته باشند و از توهین، تحقیر یا برخوردهای خشونت‌آمیز خودداری نمایند. این امر در سبک زندگی توحیدی، بخشی از آداب معاشرت و اخلاق مداری است که زمینه‌ساز رشد روحی و عاطفی اعضا شده و باعث انسجام خانواده می‌شود (غروی‌ان، ۱۳۸۶، ص. ۶۵). به علاوه، رعایت حیا در گفتگوهای خانوادگی، بستری برای اعتماد متقابل فراهم می‌آورد و اعضا را ترغیب می‌کند تا بدون ترس از قضاوت منفی، احساسات و مشکلات خود را مطرح کنند.

در فرآیند تربیت فرزندان نیز حیا جایگاه ویژه‌ای دارد. والدینی که خود الگوی حیا هستند، فرزندانی تربیت می‌کنند که دارای شخصیت سالم، متعادل و با اعتماد به نفس هستند و از هرگونه رفتار ناشایست یا بی‌احترامی به خود و دیگران پرهیز می‌کنند (غروی‌ان، ۱۳۸۶، ص. ۴۳). همچنین، حس حیا باعث می‌شود کودکان به ارزش‌های اخلاقی پایبند شده و در جامعه نیز رفتارهای شایسته‌ای از خود بروز دهند. این موضوع اهمیت آموزش حیا در خانواده را به عنوان رکن اصلی سبک زندگی توحیدی برجسته می‌سازد.

در مجموع، حیا در تعاملات میان اعضای خانواده به عنوان یک ارزش اخلاقی مهم، عامل پیونددهنده، محافظ کرامت انسانی و پیش‌برنده همزیستی مسالمت‌آمیز و مؤثر است. خانواده‌ای که در آن حیا به خوبی رعایت شود، به طور طبیعی از سلامت روانی، رشد معنوی و آرامش بیشتری برخوردار خواهد بود و می‌تواند نقش مؤثری در تربیت نسلی صالح و پایبند به ارزش‌های توحیدی ایفا کند.

نتیجه‌گیری

حیا، به‌عنوان یکی از ارزش‌های بنیادین اخلاق اسلامی، جایگاهی رفیع در سبک زندگی توحیدی دارد. این فضیلت، نه‌تنها نشانه‌ی ایمان، بلکه یکی از شاخص‌های اصلی در تربیت فردی، تحکیم روابط اجتماعی و انسجام خانوادگی است. در بخش فردی، حیا موجب حفظ کرامت انسانی و مراقبت از رفتار در پیشگاه الهی می‌شود و زمینه‌ساز تزکیه نفس و خودسازی معنوی است. انسان با حیای توحیدی، خود را همواره در محضر خداوند می‌بیند و از ارتکاب گناه پرهیز می‌کند. در زندگی اجتماعی، حیا به‌عنوان ضامن اخلاق اجتماعی عمل می‌کند و موجب تلطیف روابط انسانی، پرهیز از زشتی‌های گفتاری و رفتاری و تقویت فرهنگ عفاف و نجابت در جامعه می‌شود. حیا، عامل بازدارنده‌ای در برابر انحرافات اجتماعی است و نقش مؤثری در اصلاح رفتارهای جمعی و ارتقاء سطح فرهنگی دارد. در بُعد خانوادگی نیز، حیا اساس سلامت و استحکام روابط خانوادگی است. روابط زن و شوهر، بر پایه حیا و احترام متقابل معنا می‌یابد. تربیت فرزندان در پرتو حیای والدین، زمینه‌ساز نسلی با شخصیت متعادل و ارزش‌مدار خواهد بود. همچنین، حیا موجب رعایت حدود و حرمت‌ها در تعاملات میان اعضای خانواده شده و فضای امن و آرامی برای رشد عاطفی و معنوی آنان فراهم می‌آورد. در مجموع، حیا در سبک زندگی توحیدی نه‌تنها یک خصلت فردی، بلکه یک نظام ارزشی فراگیر است که همه‌ی ابعاد زندگی انسان را از درون تا برون، از خانه تا جامعه، از فرد تا امت، در بر می‌گیرد. بازگشت به این فضیلت اصیل، گامی مهم در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی و اصلاح سبک زندگی در پرتو معارف الهی است. برای نهادینه‌سازی حیا در سبک زندگی، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. تقویت ایمان و معرفت توحیدی: شناخت عمیق نسبت به خداوند و باور به حضور دائمی او، بستر اصلی حیا است. بنابراین، آموزش معارف توحیدی به‌ویژه در دوران کودکی و نوجوانی باید در اولویت قرار گیرد.

۲. الگوسازی از زندگی اهل بیت علیهم‌السلام: معرفی سیره عملی معصومان، به‌ویژه حضرت فاطمه زهرا (س) و امام علی (ع) در برخوردهای اجتماعی و خانوادگی، می‌تواند نمونه‌ای عینی از حیای دینی ارائه دهد.

۳. بازسازی فرهنگی از طریق رسانه و آموزش: رسانه‌ها، کتاب‌های درسی و فضای مجازی باید در راستای ترویج عفاف، شرم از گناه، آداب گفتار و پوشش متعهدانه فعالیت کنند. فرهنگ‌سازی درست از طریق این ابزارها، نقش حیاتی در بازگرداندن حیا به متن جامعه دارد.

۴. نظارت و حمایت خانواده: خانواده به‌عنوان نخستین پایگاه تربیتی، باید با الگوی رفتاری صحیح، بستر حیا را در تعاملات و تربیت فرزندان ایجاد کند.

منابع

*قرآن کریم

نهج البلاغه

- ۱- ابن مسکویه، (۱۳۷۴) اخلاق النعمان، ترجمه و شرح حسن حسن‌زاده آملی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۲- امینی، سید محسن. (۱۳۸۷). اخلاق اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۳- جعفری، ناصر. (۱۳۹۰). خانواده و تربیت دینی. مشهد: انتشارات قدس.
- ۴- حسینی، سید حسن. (۱۳۸۵). فضایل اخلاقی در قرآن و سنت. تهران: انتشارات اسلام‌شناسی.
- ۵- حیدری، مهدی. (۱۳۹۷)، بررسی نقش ارزش‌های اخلاقی در کاهش آسیب‌های اجتماعی.
- ۶- خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۲). مجموعه بیانات. تهران: دفتر حفظ و نشر آثار.
- ۷- خمینی، روح‌الله. (۱۳۶۸). شرح نهج البلاغه. تهران: انتشارات اسلامی.
- ۸- رضایی، سعید (۱۳۹۳). خانواده و سبک زندگی اسلامی، نشر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۹- رهنما، ناصر. (۱۳۹۴). پیوندهای اجتماعی و سلامت روانی. مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
- ۱۰- سید قطب. (۱۳۷۷). فی ظلال القرآن (ترجمه فارسی). تهران: مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ۱۱- طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۷۸) تفسیر المیزان، تهران: انتشارات اسوه.
- ۱۲- غروی‌ان، حسین. (۱۳۸۶). اخلاق اسلامی و روانشناسی اخلاق. تهران: نشر نی.
- ۱۳- کلباسی، حسن. (۱۳۸۸). اخلاق و فرهنگ در جامعه اسلامی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- ۱۴- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۴). ج ۲، کافی، تحقیق محمدباقر مجلسی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ۱۵- گلزاری، مهدی، (۱۳۸۷) «روان‌شناسی اخلاق»، تهران: نشر دانشگاهی.
- ۱۶- محمدی، علی. (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی دین و اخلاق اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- ۱۷- محمدی، حمید. (۱۳۹۰). اخلاق اجتماعی در اسلام. قم: نشر معارف.

۱۸- محمدی، علی اکبر، (۱۳۹۸) بررسی نقش حیا در پیشگیری از رفتارهای پرخطر نوجوانان، فصلنامه روانشناسی دین، شماره ۲.

۱۹- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۴). اصول اخلاق اسلامی. تهران: صدرا.

۲۰- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۹۲). تفسیر نمونه، جلد ۱۸. تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.

۲۱- موسوی، فاطمه. (۱۳۸۹). حیا و عفت در تعلیم و تربیت اسلامی. قم: انتشارات فرهنگ اسلامی.

۲۲- نراقی، محمدباقر. (۱۳۷۷). مبانی اخلاق اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۲۳- نصیری، محمود. (۱۳۹۳). روانشناسی تربیتی: مباحث کلیدی و کاربردی. تهران: نشر علوم.